

	„Jöjjön az anyja, hajadon húga!”	ch, jp, a, cs	5/5
	Jön a leány, már messze sikolt;	ch, js, a	5/4
	Anyja reárog, öleli búgva:	ch, jp, a, cs	5/5
50	Mindre nem érez semmit a holt, Marad a tört vér — fekete folt.	ch, js, a	5/4
		a, s, tp-j	5/4
	„Jöjjön utolszor szép szeretője, Tükös arája, Künd Abigél!”	ch, js, a, cs	5/5
	Jő; — szeme villan s tapad a törre;	ch, j, a	5/4
	Arca szobor lett, lába gyökér,	ch, st, a, cs	5/5
55	Sebből pirosan buzog a vér.	ch, js, a	5/4
		s, a, a, cs	5/3/1
	Könnye se perdül, jajja se hallik, Csak oda kap, hol fészkel az agy:	ch, js, a, cs	5/5
	Iszonyú az, mi oda nyíllalik! . . .	ch, js, a	5/4
	Döbbenet által a szív ere fagy:	a, s, p, j, cs	5/5
60	„Lányom, ez ifju gyilkosa vagy!”	ch, a, a	3/3/3/1
		ch, j, a	5/4
	Kétszeri mondást — mint lebúvólten — Hallgat el, aztán így rebegi:	ch, s, a, cs	5/5
	„Bárczi Benőt én meg nem öltem, Tanúm az Ég, s minden seregi!	ch, js, a	5/4
65	Hanem e tört én adtam neki.	ch, s, j, cs	5/4
		j, j, s, a	4/5
		a, js, s, jp	4/5
	„Birta szívem már hú szerelemre, Tudhatta, közöttünk nem vala gát:	ch, s, a, cs	5/5
	Unszola mégis szóval „igenre”,	s, a, js, a	3/3/3/1
	Mert ha <i>nem</i> : ő kivégzi magát.	ch, js, a, cs	5/5
70	Enyelegve adám a tört: nosza hát!”	ch, j, a	4/5
		a, a, j, a	4/4/3
	S vadul a sebből a tört kiragadja, Szeme szokatlan lángot lövell,	j, j, s, ch, cs	3/3//5
	Kacag és sir, s fenvillogtatja	p, j, js, t, cs	5/4
	S vércse-visongással rohan el.	a, s, s, s	4/5
75	Vetni kezét rá senki se mer.	ch, s, a	6/3
		ch, js, a	5/4
	Odakinn lefut a nyílt utca során, Táncolni, dalolni se szégyell;	a, a, s, a	3/3//5
	Dala vig: „Egyszer volt egy leány, Ki csak úgy játszott a legénnyel, Mint macska szokott az égrérel!”	s, a, a, cs	3//4/2
		a, s, s, j	3//4/2
		a, s, a, cs	5/4
		s, a, a, cs	5/4

„Szaválásra maga Arany ennél »könnyebben s *első hallásra* megérthető költeményt» ajánlott egy érdeklődőnek” — írja Horváth János a *Vitás verstani kérdésekben* (99), s idézi a forrást, Arany levelét (ItK, 1914 : 99). Horváth János következő mondata a *Tetemre hívás* ritmikai mértékformájával foglalkozó dolgozatunk záró gondolatát mondja ki: „Nos, *első olvasásra* versalakját sem könnyű minden ízében meghatározni.”

Szuromi Lajos

Ady és Csokonai

(Adalék „Vitéz Mihály ébresztése”-hez)

1.

Ady Endre szóbeli érettségi tételül kapta Csokonait. A holnap, a XX. századi magyar líra ígérete, aki az iskolai önképzőkörben verselt, művelte a rigmus-költészetet, beszélt, vallott XVIII. századi költészetünk zsenijéről, arról a költőről, akinek hatása ettől a perctől végigkíséri pályáját. Az életbe induláskor Csokonaitól kapott példa akaratadó volt. Nem pillanatnyi impulzust adott csupán, hanem „örök” érvényű forrást, költői kincsesházat, kútfőt, ahonnan kölcsönözni nemcsak lehetett, de szükséges volt. Ellentmond ez a kötődés némiképp annak

a megállapításnak, miszerint Ady életében nagy fontosságúak voltak a pillanatnyi impulzusok, sőt, ellenkezik önjellemzésével is. Azzal, amit egyik volt tanárához írt levelében mond magáról: „Bizony, kétségbeeséssel kéne bevallanom, hogy az akaratérő hiánya azóta hányszor sodort engem a könnyelműség árjába, hány keserű órát szerzett szerető szülemnek s hányszor ejtett engem magam is kétségbe jövőm, és sorsom felől!”¹ Csokonai költészetének megismeréséhez az érettségi tétel kiszámíthatatlansága nagy erejű indítás volt, de az érte való új és új kiállítás-hoz, „ős” példakénti idézéséhez akaratérő kellett és kitartás, verseinek gyakori olvasása. Azt tudva értékelhető igazán a Csokonai-kötetek sokszori forgatása, verseinek megismerése, hogy Ady — mint Hatvany Lajos megjegyezte róla — nem volt „könyvbarát”.² Ez a tény bizonyítja, hogy a maturálás pillanatnyi impulzusa önmagában hiányos magyarázat arra, hogy Ady Csokonait „különösen” jól ismerte. Az érettségi tétellel nemcsak egy költő alaposabb megismeréshez kapott indítást, hanem a költészet lényegéhez is: *Csokonai lírája a szavak életre keltésének példáját adta.*

Ez a döntő motívum. A verselő fiatalembernek Csokonai, bármikor és bármiért fordult hozzá, szavakat adott. Ezért írta több mint egy évtizeddel az érettségi után versében, hogy Csokonai a „szavak Főbusza”. Csokonai Vitéz Mihály költészetéből egyértelműen következett számára a tanulság; a „szavak”, a szóképek metonimikus kapcsolata révén, a költői fantázia segítségével körülírható egy tapasztalaton túli szép világ. Földessy Gyula³ hívta fel a figyelmet arra, hogy Ady a metonimiát Csokonaitól tanulta, s arra, hogy költő elődjétől versöleleteket, alakzatokat és „szavakat” egyaránt átvett, sokszor jelzés vagy utalás nélkül. Emlékversében, a *Vitéz Mihály ébresztésében* azt látjuk, hogy jelölte azokat a mondatokat és mondatrészeket, amelyeket szó szerint átvett, de ezeken túl van számos szó, amit nem tett idézőjelbe, s vannak utalások is Csokonai-versekre.

A szavak és alakzatok adaptációjában — akkor is, ha szó szerint idézi — az újjáalakítás szándéka vezette. Csokonai *Dafnis hajnalok* című versének két sorát: „Rajta, kis szellőcskék! / Szedegessetek / Violaszagot szárnyatok bársonyára”,⁴ úgy tördelte újra, hogy a birtokos szerkezet előre helyezésével nagyobb hangsúlyt kapott a cselekvés célja: „Szavak, »szárnyatok bársonyára« / »Szedegessetek violaszagot« / Midőn fölörpködtek Őt dicsérni”.⁵ *Főhadnagy Fazekas úrhoz* című versében Csokonai a hajnalhoz szól: „Küllőzd meg a fél eget”, Ady viszont róla állítja egy ellentétes mondatban, hogy: „fényküllőzött fél magyar eget”.⁶ Az inspiráló versort két szóval (fél és magyar) bővítette s ezzel új jelentésréteget kapcsolt az eredetihez. Aktualizálta a *Dr. Földi sirhalma felett* záró szakaszának egyik sorát: „Lesz még az a kor, melyben felettem is / Egy hív magyarnak lantja zokogni fog”.⁷ Ady így írt: „Im, itt a kor már, melyben fölötté is / »Egy hív magyarnak lantja« kacag, zokog”.⁸ Csokonai a költői képzelet és valóság viszonyáról írt versének, *Az ember, a poézis első tárgya* címűnek utolsó strófájában szép hasonlatot használt: „Mint lenge párák éjjeli csillaga”,⁹ kifejezve, hogy „képzeti” nem szárnyalhatnak az „ether” mennyezetéig. Ady ezt a hasonlatot elődje sorsára érezte találónak: „Mint lenge párák éjjeli csillaga / Indult el ő s im, kövült nap leve”.¹⁰ Festetics Györgyben pártfogóját látta Csokonai, érthető, hogy a hozzá írt versben dicsérte: „Azon igyekszik Festeticsünk, hogy e / *Kartács-világban* hív unokáitok / Ésszel s okossággal tanulják / Őrzeni érdemitek jutalmát”.¹¹ A jelzős szerkezetet Ady olyannak értékelte, ami nemcsak egy adott korra, hanem örökérvényűen a világra jellemző; „jövendőlés”-ként értelmezte: „»Kartács-világban« élünk, bizony igaz, / De Vitéz tudta: ez lesz a világ”.¹² Festetics „hadi iskoláját” dicsérendő írt Csokonai a magyar vitézségről: „Mindég »vitézek nemzete« volt nevünk; / E két örökség jegyzi ki még ma is; / »Rettenthetetlen szív s serénység« / Nagyravaló fiait Lehelnek”.¹³ A *szív és serénység* ellentétes gondolatot inspirált Adynál: „»Mindent vitézek nemzete volt nevünk« / De valánk búsak és szerelmesek”.¹⁴

¹ Az újabb irodalomból: VARGA József: Ady Endre. Bp. 1966. 38.

² ADY Endre Székely Ödönhez. Válogatott levelei (Továbbiakban: LEVELEK). Válogatta, az előszót és a jegyzetet írta: BELIA György. Bp. 1956. 35.

³ HATVANY Lajos: Ady. Bp. 1959. II. köt. 15—16.

⁴ FÖLDESSY Gyula: Ady minden titkai. Bp. 1962. 15—16.

⁵ A Csokonai-idézetek jelölésére: Csokonai Vitéz Mihály minden munkája. (Továbbiakban: CSOKONAI). Gondozta és a jegyzeteket írta: VARGHA Bafázs. Bp. 1973. 168.

⁶ Ady Endre válogatott versei (Továbbiakban: ADY versei). Kozmosz Könyvek, 1968. 218.

⁷ CSOKONAI 763.

⁸ ADY versei 218.

⁹ CSOKONAI 634.

¹⁰ ADY versei 219.

¹¹ CSOKONAI 620.

¹² ADY versei 219.

¹³ *Méltóságos gróf Festetics György Ő Nagyságára.* CSOKONAI 659.

¹⁴ ADY versei 219.

¹⁵ CSOKONAI 660.

¹⁶ ADY versei 219.

A költő által jelölt idézeteken kívül találunk a versben „Csokonai-szavakat”¹⁷ is. Ilyen az első sorban a *Főbusz*, akit Csokonai a korabeli nyelvhasználatnak megfelelően *Fébusnak* jelölt. A *vig poéta* című versében így írt: „Itt van Fébus, itt Pallas is, / Itt Erató, ha kell, más is, / Mulatók veletek”.¹⁸ Az Ady-vers szempontjából fontosabb ennél a *Pindus*, amelyben Csokonai úgy beszél *Fébus*ról, mint aki lantjával „számkivet” minden bűt, aki énekével élvezet a „gyönyörűségnek mezejébe”.¹⁹ Ilyen *Főbusz*nak látta költő „őst” Ady. *Pán* ugyancsak több Csokonai-versben szerepel, a többször idézett *Méltóságos gróf Festetics György Ő nagyságára* címűben is (8. versszak). A *lyány, lyányok* (más írásmóddal is) gyakran használt szavai Vitéz Mihálynak (*Izénget már . . . , Édes rabság, Laura, még ingó kegyelmed, Ének a tavaszhoz* stb. versekben). A megismételt *gyepedző* is átvett szó.²⁰ A már idézett *Dr. Földi sirhalma felett* hetedik szakaszában szerepel: „Felvészem a lantot s gyepedző / Sirod előtt kesergve ülök”.²¹ Az átvétel mellett szól, hogy Ady is *gyepedző* sirról írt. A *Vitéz Mihály ébresztése* szókinccsének forrása volt Csokonai *Mint foly a sebes víz . . .* kezdetű verse is, egyik sorában olvasható a *leve* (a léteig ragozott alakja): „. . . vólt édes atya neve, / Ki már őelött halál-préda leve”.²² A *csók, virág, kard, vitéz* szavak szintén gyakoriak Csokonainál (*A mostani háborúba vitézkedő magyarokhoz, Haljunk meg, Egy rózsához, A rózsabimbóhoz* stb. versekben).

A jelölt idézetek és a Csokonai-szavak mellett átszövik a verset konkrét utalások Vitéz Mihály életére, verseire. Ezek egy részét felderítette Földessy Gyula Ady „minden titkai”-t magyarázó könyvében.²³ Azt, hogy a *Vitéz Mihály ébresztése* harmadik verszaka utal Csokonai *A feredés* című, versére, a negyedik szakasz a *Hafiz sirhalmára*, a hatodik strófa *Dr. Földi sirhalma felett* idézett részletére, a hetedik versszak *Az ember, a poézis első tárgyára*, a nyolcadik és kilencedik pedig a Festetics Györgyhez írt ódára.

A Földessy Gyulától említettek mellett még számos utalást tartalmaz Ady verse. A szavaknak adott „pillangó-szárny” említésével kapcsolatot teremt Csokonai a *pillangóhoz* című versével. Ebben Vitéz Mihály szeretné letenni „a testnek gyarló kergeit”, hogy „pillangóvá” válva „új szárnyak vigyék” Olimpusz vig kertjeibe. Erre a vágyra utal Ady ezzel a verssorral: „elhagyhatták remények, Lillák”, ami csaknem szó szerinti egyezést mutat a *reményhez* befejező soraival: „Kedv! Remények! Lillák! — / Isten véletek!” Csokonai életének utolsó éveire utal a következő két sor: „E bús legény tréfált és szerettet / S dalolt, mikor már sípolt a melle”. A *Tüdőgyulladásomról* című versében Vitéz Mihály maga fogalmazta meg, hogy betegségében mit jelentett számára a „leány” és a dal:

Te illetéd rózsás újjoddal
Mellyemnek rokkant bóltjait,
S elindítád pillantásoddal
Az élet dobbanásait.
Már lelkem új főnix módjára
A lángok közzül éledez;
S gyengült újjom pattanására
Kis lantom újra zengedez.

A „lét-nem-léten” töprengés több versre utal. A *Szomorú hallgatók . . .* kezdetűre például, amelyben Csokonai az élet megvetéséről elmélkedik, továbbá a *Győzelmi pompák . . .* kezdetűre, amelyet azzal zár, hogy a halál számot tart minden emberre, s *Az életnek hasznát . . .* kezdősorúra, amelyben arról írt, hogy „e világon” található a boldogság. Az Ady-vers harmadik szakasza ezeken túl — amint Földessy Gyula kimutatta — utal még a *feredés* két változatára is.

A *Vitéz Mihály ébresztése* negyedik verszaka a *Hafiz sirhalma* mellett még két versre tartalmaz allúziót. Az egyik a *Haljunk meg* című, amelyben Csokonai úgy kívánja a halált, hogy „Csókok közt emelkedjenek / A boldog egekbe fel”. A másik pedig az *Újesztendei gondolatok*, amelynek lezárásában Lillához szól: „Híretem s nagy voltomat / Ne trombitálják messi tartományok. / Más ne tudja síromat: / Te hints virágot arra s a leányok”. Ezekkel együtt utal a *Hafiz sirhalmára*:

¹⁷ FÖLDESSY: I. m. 173.

¹⁸ CSOKONAI 44.

¹⁹ I. m. 45.

²⁰ Király István képzővel alkotott új szóként tartja számon Ady szóképzésében. A forrás — véleményem szerint — az idézőjel hiányával is Csokonai verse. KIRÁLY István: Ady Endre. Bp. 1970. II. köt. 537.

²¹ CSOKONAI 633.

²² I. m. 189.

²³ FÖLDESSY: I. m. 173—174.

Gyepedő sírján úgy, amiként Hafiz
Sírján szűzekkel Ő tartata tort,
Zilálja csókos lány rózsáit
S öntse víg ifjú a tűz-buja bort,
Mintha Csokonai ír csak aludna.

Az allúzió itt annyira konkrét, hogy már-már a Csokonai-versek egyes részeinek újraköltéseként hat. Igazolja ezt az összevetés *A Hafiz sírhalma* soraival:

Légy idvez, óh, Hafiznak
Sírhalma, melyben nyugszik
A rózsabokor alján
Kelet édes énekesse

Tölts bort, leányka, tölts bort;
Kedvellem a piros bort,

Versének hetedik szakaszában Ady Pest-Buda „finnyás” népéről ír; utalva egyrészt Csokonai desti útjára, másrészt *A pesti dicsőség* című versére. Ebben Vitéz Mihály haraggal, fitymálással beszél Pestről és népéről. A várost „elegy-belegy népek” sodomájának látta, s morózusan kijelenti, inkább lakna Moldovába, mint „a candra / pénz-sipos fene Pestbe”. Volt már szó arról, hogy Ady a Festetics Györgyhöz írt óda egyes részeit idézetként építette versébe. A *Vitéz Mihály ébresztése* nyolcadik szakaszában nemcsak idézet van, hanem allúzió is, méghozzá Csokonai versének tizenhetedik strófájára. Ady költeményében szereplő „Botond-bárd”, „Bizánc-kapu” innen ered: „Híjjába vinnéd, rettenetes Botond! / Mennyköcsapású bárdodat a mai / Bizáncium várához, annak / Rézbe borult kapuját bevágni”.²⁴

Mind ezek igazolják, hogy Ady alaposan ismerte Csokonai költészetét, hogy „kereső gondolai és tépelődései”²⁵ közben gyakran nyúlt köteteihez, olvasta és továbbgondolta verseit. Kapcsolatuk egyik jellemzője az *állandóság*, ami éppen az idézetek és szavak felhasználásában, az utalásokban nyilvánult meg. De ha csak arra figyelnénk, ami a versépitő elemekben közös, akkor egyoldalú és felszínes jegyei rögzítődnének a két „prófeta-költő”²⁶ kapcsolatának. Egyoldalú lenne az így kialakítható kép azért, mert Ady számára Csokonai lírája nemcsak kütfő volt, nemcsak „szavak” forrása, verstani-formai tanácsadó, hanem olyan költői teljesítmény, aminek eredményeit felhasználva tovább kell lépni, „eszmény”,²⁷ akit követve meszszebbre lehet látni.

2.

Pályáján többször visszatérő kérdés volt, hogy milyen módon építheti tovább azt, amit Csokonai elkezdett? Tud-e olyat mondani, ami nem tagadása, hanem megőrzéseként jelenik meg annak, amit őse írt? Kínzó kérdések voltak ezek, hiszen Ady „új” verseivel szakítani kívánt az irodalmi hagyományokkal, pontosabban annak azzal a rétegével, ami a századforduló lírájában burjánzott. Dilemmaként jelentkezett, hogy a tagadással együtt kit valljon a magyar irodalomból követésre érdemesnek. Erre utal Hatvany Lajos egyik Adyhoz írt levelében: „Mindnyájan konstatáltuk azt, hogy tényleg Balassák, Csokonaiak, Petőfiak fájából vagy — de nem hallgathatjuk el, hogy föllépésed igenis szakítás a hagyománnyal, szóval irodalmi forradalom. Hisz — s ez az, amit neked nem kell bizonyítanom — ebben éppen annyi öntudatlanság, mint szerencsés művészi számítás, Rippl-Rónaizmus van a te részedről — szóval ez az, amit nemcsak el akartál érni, de hál’ Istennek el is értél”.²⁸

Ady Csokonaiában őst látott, akinek verseiből — mint láttuk — szavakat kölcsönözhetett, aki érzésekre, gondolatokra, tárgyakra mindig tudott megfelelő szót. Ezt megfogalmazva kezdte a *Vitéz Mihály ébresztését*:

Szavak, akiknek Főbusza volt Vitéz
S gazdag pillangó-szárnyakat adott,
Szavak, „szárnyatok bársonyára”
„Szedegessetek violaszagot”,
Midőn fölörpökdötök Őt dicsérni.

²⁴ Lapszámok az idézetek sorrendjében: 723., 725., 762., 175., 182., 391., 408., 623., 280., 660.

²⁵ FÖLDESSY Gyula: *Ady-tanulmányok*. Bp. 1921. 50.

²⁶ I. m. 48.

²⁷ KIRÁLY: I. m. I. köt. 80.

²⁸ LEVELEK 214.

A dicséret nem csak azzal méltó Csokonaihoz, amire Földessy Gyula utal, hogy a Főbusz istent, alkotót jelent, „a szónak nagy művészi értelmében”.²⁹ A dicséret fontosabb része az, amit a versszak második sora mond, hogy Vitéz Mihály „pillangó-szárnyakat” tudott adni a szavaknak. Mert ezzel olyan Főbusz-Apollónak tartja, aki poézist tudott teremteni, úgy, amiként azt Csokonai *A verscsinálásról közönségesen* című dolgozatában leírta: „A verscsinálás nem poézis; mert ez a gondolatnak, a képzelődésnek, a tűznek természetében, és mind ezeknek felülőzetésében áll: a verscsinálás pedig csak a szózatok hangjának bizonyos regulákra vételére, s külső elrakására ügyel, hogy azok harmóniával szóljanak az ember fülébe”.³⁰ A *Vitéz Mihály ébresztésében* a „szavak” kettős értelmet kaptak. A költő az első sorban megsemményesítette őket. Ady úgy látta, hogy Csokonai Főbusz-Apollóként, életet teremteni képes alkotóként adott emberi tartalmat a szavaknak. Ebben a sorban kulcsszerepe van a vonatkozó névmásnak, a megsemményesítés ezzel történik. A Főbusz-Csokonai-kép enélkül is kifejező lenne, de így nem csak közlő, tényt rögzítő, hanem a cselekvés eredményét is megmutatóvá vált. S ez csak első része a szakasz dicsérő mondatának. A következő sorban azt mondja a „szavakat” életre keltő Vitéz Mihályról, hogy azoknak „gazdag pillangó-szárnyakat” is adott. A „pillangó-szárny kifejezés önmagában is utalna a költő előd „képzelődésének” könnyed, légies, csapongó, derűs voltára; a mondat további részeivel csaknem magnetikussá fokozta azt, hiszen Csokonainál a pillangó-szárnyú szavak még violaszagot szedegettek. Ady a „képzelődés” gazdagságának ábrázolásához önmaga szavait kevésnek érezve idézte a légies csapongás, a „tündöklő” derű, a hímes gazdagság egyik legszebb Csokonai-versét, a *Dafnis hajnalokort*. Így kaptak kettős tartalmat Ady versében a „szavak”. Az első sor szerint Csokonai életet, a továbbiak szerint pedig lehetetlenségi finomságot adott a szavaknak. A kettős értelem szorosan kapcsolódik; az életre keltett „szavak” „pillangó-szárnyakat” kaptak s így jelzik egyfelől Vitéz Mihály költészetének humanisztikus indíttatását, másfelől pedig egyes verseinek kecses-kötetlen „röpköd”-ését.

Az alkalomra írt³¹ költemény első szakasza a „dicsérni” felröpködő szavak képével zárul. A hódolatteljes szókép leírású hosszú út vezetett. Egyrészt azért, mert Ady nem szerette a zajos, túlbeszélt s éppen azért szimpla tartalmú ünnepléseket, dicséreteket. Fiatal újságíróként írta egyik cikkében, hogy „sok ünneppel” egészen idegenné, üressé válhat az emlékezés.³² A zajos, tartalmatlan ünnepléssel szembeni kételyeit Csokonai-emlékezés ürügyén is megfogalmazta. Kétséges volt számára, dicséri-e mindenki Csokonait, s ha igen, akkor méltóképpen-e? Kérdéses volt számára, ismert-e a XX. század elején Vitéz Mihály nagysága? Kérdéseire először éppen Csokonai Vitéz Mihály halálának centenáriuma keretében választ. Emlékező cikkét így kezdte: „Szülő Debrecenje holnap emlékszik meg arról, hogy száz éve immár az ő fia távozásának, aki olyan haszontalan ember volt, hogy *skribának sem kellett sehol!*”³³ Fájdalmas felismerés volt, hogy az ünneplélt Csokonai saját korában „skribának” sem volt jó. Ilyen felhangot kapott az a tény is, hogy száz évvel halála után kapott csak szobrot szülővárosában. S az is, hogy a szoboravatás, az ünnepléses „dicsérő” szavak ellenére — mint mély iróniával írta — volt még Debrecenben „derék civis”, aki értetlenül állt Vitéz Mihály nagysága előtt. Ebben az emlékező cikkben tette fel a kérdést: „Lehet-e jóvá tenni, amit Csokonai szenvedett”.³⁴ A válasza egyértelmű: nem. Ady nem is jóvátételt akart adni ősenek (hiszen az ügyis lehetetlen), hanem igazságot. Ezt lehet, és kell is, neki adni. Igazságosztó szándékkal bizonyítani, hogy mindaz, amit Vitéz Mihály várt, jövendőlt — bekövetkezett. Cikkeiben és a versekben ez az igazságtétel vezette tollát. Ezért írt a *Vitéz Mihály ébresztésében* arról, hogy van „hív magyar”, akinek lantja „kacag és zokog”, amint Csokonaié dr. Földi sírhalmán, hogy van, aki, megírja, „bizony igaz”, amit Vitéz Mihály jövendőlt s kijelenti, hogy többet köszönhet neki, mint apjának.

Miért? Mi az oka ennek a hódolatteljes hangnak? A válaszhoz azt kell megvizsgálni, miben látta Ady Csokonai nagyságát?

Mindenekelőtt abban, hogy egyszerű volt európai és magyar, hogy ellentéteket olvasztott egybe magában, hogy egyedül, segítség, társ, támasz nélkül, magára hagyva tudott költészetet teremteni. Az, hogy Ady éppen ezeket a jellemző jegyeket értékelte Csokonainál — miként a találkozás — szükségszerű volt. Erre utal Ady egyik biográfusa, amikor megállapította: „Ady Csokonai-élménye épp azért esett 1905-re, mert benne is ekkorra érlelődött meg az európai magyarság, a magyar Európa eszménye. Párizs láttatta meg vele, hogy ez a kis ország, ez

²⁹ FÖLDESSY: Ady-tanulmányok. I. m. 161.

³⁰ CSOKONAI II. köt. 150. Kiemelés tőlem (L. A.).

³¹ 1911. január 28-án volt Csokonai-matiné a Vigaszínházban, Ady erre írta költeményét. Bölöni György szerint nem volt türelme megvárni a rendezvényt, elutazott Párizsba. Vö. Bölöni György: Az igaz Ady. Bp. 1955. 224. Ezt bizonyítja Ady Hatvány Lajoshoz Párizsból írt levele. LEVELEK 354.

³² *Mikor szabadságharcunk*... kezdetű cikkben. Lásd: ADY Endre: A nacionalizmus alkonya (Továbbiakban: ALKONYA). A kötetet összeállította: KOCZKÁS Sándor és VEZÉR Erzsébet. Bp. 1959. 12.

³³ ALKONYA 92. Kiemelés tőlem (L. A.).

³⁴ I. m. 94.

a szám szerint kis nép csak akkor tudott és tud nagyot adni, ha a progresszív eszmék hirdetésében és megvalósításában együtt lélegzett és lélegzik az érthetően haladottabb, szerencsésebb fejlődésű Nyugattal”.³⁵

A költői párhuzam, az azonosulás szándéka közvetetten életrajzírók, kommentátorok szavaival igazolható. Földessy Gyula a barátság hitelével írta könyvében: „Ady minden más magyar költőnél nagyobb költő-művésznék tartotta Csokonait, így mondta, erősítette előttem is. Később én is úgy láttam: képes beszédében bátrabb-fantáziásabb a klasszikus mérsékletű Aranytól, s Csokonai-tanulmányomban igazoltam, hogy legnagyobb költőinknek ő volt felülmúlhatatlan tanítomestere”.³⁶ Németh László is arról ír, hogy Ady önmaga igazolására, magatartása, költői programja helyességének bizonyosságául „nyitogatja” Vitéz Mihály sírját.³⁷ Király István a citoyen-magány és a művészi helyet-nemelés Adynál kimutatható egyé-olvasztásához lát példát Csokonaiában.³⁸ Az azonosulás szándéka nemcsak így, hanem versorokkal közvetlenül is bizonyítható. Egyértelmű a tizedik szakaszban ez a sora: „a mi fájásunk volt az, ami fáj”. S a következők is az azonosulásra utalnak: „Kartács-világban éliünk, bizony igaz, / De Vitéz tudta: ez lesz a világ”, két sorral lejjebb: „Ma is virág és kard is a virág”, a következő versszakban pedig: „lelkünk nem volt Élet-járó, / Csupán tán a Halálnál kevesebb, / Miként a Vitéz Mihály úr lelke”. A magány, a helyet-nemelés azonosnak ítélt helyzetéhez pedig: „Ő volt honjában a legbujdosóbb magyar”. Az idézett sorok közül az első mutatja legjobban, hogy Ady az időhatárok ellenére, pontosabban azok egybeemosásával azonosnak ítélte sorsát Csokonaiéival, aki, amint versében írja, költészetével bevilágított „fél magyar eget”, aki akkor is „dalolt, mikor már sípolt a melle”, akinek elméje és szíve sohase „tompult el” s „kinék bú, bor, nő, gond dúsan adatott”. Ehhez a sors-azonosság érzéséhez hoz adalékot Földessy Gyula, amikor arról ír: „Felsőbbsztályú diákkorában egy iskolai megrovás annyira bántotta Adyt, hogy levelet írt a kalocsai jezsuita házba, vegyék fel rendjüket. Ugyanezt a tette (vagy csak fenyegetőzött vele) Csokonai a debreceni kollégiumból kicsapatásakor”.³⁹ Az ellene intézett támadásokból tudta, a körülötte egymásnak feszülő erőkből érezte, milyen lehetett, milyen volt Vitéz Mihály sorsa. Borzongva gondolt arra, száz év előtti ősenek milyen körülmények között kellett élnie, hogy kulacs ugyan kotyogott, hiszen bor „dúsan adatott” neki, de éhezett s betegeskedett eleget, hogy a hólé befolyt csizmájába, ruhát kölcsönből csináltatott.⁴⁰ Ady nemcsak a tényeket sorakoztatta, hanem a sors-azonosság okára is rávilágított; tudta, minden költői mozdulás, tett, indulás, töprengés legfőbb akadályja a magyar feudális rend. Ugyanez, változatlanul az, amelyik Csokonai sorsát meghatározta, ugyanolyan „bús, babonás” maradt „ez a táj”, s ugyanúgy kell serkenteni a változást, ahogy Vitéz Mihály tette (*Bihar vezér földjén*). Itt, ilyen körülmények között adott „pillangó-szárnyakat” a szavaknak Csokonai, s itt, ezen a tájon — *A magyar Ugaron* —, a riasztó, sivár földön keresett virágot Ady:

Elvadult tájon gázolok:

Ős, buja földön dudva, muhar.

Ezt a vad mezőt ismerem,

Ez a magyar Ugar.

Lehajlok a szent humusig:

E szüzi földön valami rág.

Hej, égig-nyúló giz-gazok,

Hát nincsen itten virág?

Ebben a környezetben, a „bujá” föld és a „dudva, muhar” ellentétének látványánál érezte Ady igazán költő elődjének Csokonait mert „virágot” kereső különbségében társa s harcának szellemi hátvédje lehetett. Olyan tradíciót látott költészetében, amelynek segítségét nem nélkülözhetette az újért, a jobbért „dühöd, lázongó” küzdelmében (*Júdás és Jézus*). Hiszen Vitéz Mihály is az újat, a mást, a jobb lehetőségeket kereste, de új és új buzdulásai, kivihetőnek látszó tervei légváraknak minősültek a közöny, az elhagyatottság, a „bágyadás”, az érdektelenség eredményeként. A feudalizmus ellen érvelő „ős” volt számára Csokonai. Ős, akit elhagytak „remények, Lillák”, aki a „magányosság”-ban keresett és talált mentsvárat:

³⁵ VARGA: i. m. 199.

³⁶ FÖLDESSY: Ady minden titka. i. m. 173.

³⁷ NÉMETH László: Az Ady-vers genezise. Két nemzedék. Bp. 1970. 30.

³⁸ KIRÁLY: i. m. II. köt. 130.

³⁹ FÖLDESSY: i. m. 82.

⁴⁰ Csokonainak „csizmája rossz volt, belement a hó-lé, az emberek pimaszak hozzá, ostobák, kívül-belül bűdösek, Debrecenben és mindenütt — a kulacs kotyog, sőt dalol, de elromlik a gyomor, nem eszik az ember, könnyű prédája lesz a test, szív, tüdő, zuza, máj, vese, gerinc a leskelődő kóroknak” — írta. Idézi: BÖLÖNI: i. m. 139–140.

„Te szüöld a virtust, csupán te tetted / Naggyá az olyan bölcseket, / Kiknek határtalanra terjedtetted / Testekbe kisdéd lekeket. / Tebenned úgy csap a poéta széjjel, / Mint a sebes villám setétes éjjel; / Midőn teremt új dolgokat / S semmiből világokat.”⁴¹ Ezért írta Ady emlékező versének második szakaszában, hogy „Ő volt honjában a legbujdosóbb magyar”. A magány, az idegenység, a kívülállás, a másféleség azonosnak ítélt érzése íratta Adyval ezt a sort, amelyiknek minden szava jellemző. Csokonait a „legbujdosóbb magyar”-nak látta. A mondatban a jelző és a jelzett szó egyaránt hangsúlyos. A „bujdosó” önmagában is azt jelenti, hogy olyan valakiről van szó, aki meggyőződése miatt, szándékai, tettei okán kivetetté vált. A fokozás, pontosabban a legfelső fok viszont kiválasztottságra utal, arra, hogy az így minősített ember a kívülálló, a bujdosásra kényszerülők között, különleges és sajátos helyet foglal el: az első. A jelzett szóval pedig azt hangsúlyozta Ady, hogy Vitéz Mihály a kivetettség, a bujdosásra kényszerülés ellenére megmaradt magyarnak.

Költő őst és önmagát egyszerre igazoló sor ez; hiszen Ady is támadott, magányos és „mégis” magyar poéta volt. A centenáriumi alkalmából írt cikkében „csodálkozok” azon, hogy Vitéz Mihálytól még nem vitatták el magyarságát, hiszen — írja — „a száz éve porladó istentelen poéta maga hirdette magáról, hogy kozmopolita”.⁴² Az ő magyarságát is vitatták, „Ady-ellenes attakok”⁴³ tették magányossá, „különleges és sajátos”⁴⁴ úrt teremtettek körülötte. Töpreng a maga magyarságán, s igazolását keresi a múltban, Csokonai (és Vajda) költészetében.⁴⁵ Életében. Szerepjátszó versében, a *Csokonai Vitéz Mihály* címűben elődje szájába adja ezeket a mondatokat: „Add, óh, Uram, ki vagy, vagy nem vagy, / Rossz hátam alá karod: / Úgy emelj el innen magadhoz, / Ne lássanak a magyarok”. A következő szakaszban kívánsága árnyalására kijelenti: „Magyar vagyok magam is”. Ezek a sorok bizonyítják, hogy a *Vitéz Mihály ébresztésében* sem véletlenül fordul elő egy mondaton belül kétszer a „magyar” szó. Annál kevésbé, mert 1905-ben írt emlékező cikkében is hosszan beszélt Vitéz Mihály magyarságáról: „De magyar voltál, be magyar. Oh, fájdalmasan magyar. Az elejéből való a magyar fajtnak. A kevésből. A finomabban megalkotottjából. A vívódóból. A szenzibilisből. Az egész világgal, minden gondolattal, minden érzéssel együttélőből”.⁴⁶ A hazafiaskodás légkörében, a „hazafi-kritikusokkal” szemben bizonyította, hangsúlyozta Csokonai magyarságát. Másfelől ugyanezzel — a költői sors-párhuzamból következően — önmaga magyarságát védelmezte. Németh László jegyzi meg, hogy Vajdát és Csokonait azért idézte, mert „szépségükért és magyarságukért kellett elpusztulniok”.⁴⁷ Ady Csokonai képében olyan embernek látta önmagát, „aki magyar volt, nagy magyar” (*Csokonai Vitéz Mihály*). Itt kapcsolódik a „legbujdosóbb” jelzővel érzékletessé tett kiválasztottság, primátus a magyarsághoz. Ady Vitéz Mihályt olyan magyarnak látta, aki kivetettségében, bujdosó voltában is reprezentálta a magyarságot. S Csokonáival — a sorsazonosság révén — önmagát is ilyennek ítélte.

Csokonai Vitéz Mihály című versében kettejük sors-azonosságát a rejtőzködés és zseni-öntudat ellentétes hatóerőinek érvényesülésével is dokumentálja. Ellentétek hordozóját látta elődjében. Magányosnak ítélte, aki kivetettségében is olyat tett, amivel közössége, a magyarság hasznára volt. Reményvesztettnek, elhagyatottnak rajzolta, aki mégis, „remények, Lillák” elvesztése ellenére is tudott vig lenni:

Ő volt honjában a legbujdosóbb magyar,
De fényküllözött fél magyar eget
S elhagyhatták remények, Lillák,
E bús legény tréfált és szeretett
S dalolt mikor már sípolt a melle.

A szűkebb és tágabb környezet, a körülmények és a költői cselekvés ellentétéről írt Ady Külön hangsúlyt kapott a szakaszban a *de* kötőszó. Nemcsak a jelzett ellentétekre utal, am Csokonai nekibuzdulásait fogadó közönyben testesült, hanem a dacra, a csakazértis cselekvésre is. Szép metaforával fejezte ki, mit tett a „legbujdosóbb magyar” honjáért; a „fényküllözött” szó egyszerre allúzió Vitéz Mihály költői tevékenységére s a mögötte tapintható, versekben felismerhető eszmerendszerre, a felvilágosodásra. Ady költeményének második strofája mutatja legjobban, mennyire problematikusnak látta költő elődje sorsát, aki éppen csak megvárta,

⁴¹ A magányossághoz. CSOKONAI I. köt. 456.

⁴² ALKONYA 93.

⁴³ BÖLÖNI: i. m. 193.

⁴⁴ „Különleges és sajátos magányosság az Adyé: magára marad, egyedül áll az országban, ahol egyedül ő fejezi ki a nép igazi keserveit, vágyait és reményeit; egyedül áll egy irodalomban, amelynek ő nemcsak legnagyobb, hanem legnépszerűbb költője is” — írta LUKÁCS György: Ady, a magyar tragédia nagy énekes. Irástudók felelőssége. Bp. 1945. 31.

⁴⁵ NÉMETH: I. m. 30.

⁴⁶ ALKONYA 93.

⁴⁷ NÉMETH: I. m. 30.

míg a „hajnal szétharsant” s meghalt. Ez a kulcskérdése kettejük viszonyának: *meghall-e igazán Vitéz Mihály vagy olyan sorsot testesített meg, amelyek tovább él, koronként újratermelődik a körülmények által?* Földessy Gyula szerint Ady „hangoztatta Csokonai szuverén zseniségét”,⁴⁸ de a versek, vallomások arra utalnak, hogy nemcsak azt. Mert a *Vitéz Mihály ébresztésében* nem olyan költőnek, olyan „szuverén” zseninek rajzolta Csokonait, aki önnön boldogságáért „dalolt”, hanem azt a „bús legény”-t látta benne, ki honáért, a magyarságért tette, amit tett. Aki, annak ellenére, hogy közöny taszította, elhagyták „remények, Lillák” — tréfált, töprengett, szeretett. Csokonai karakterének az a vonása ragadta meg, hogy egyéni életének bajait le tudta győzni, hogy önmagára kiszabott feladatát lelki megrázkódtatások, testi kórok mellett is elvégezte, hogy sem ez, sem az nem hatott rá tompítólag. *Vitéz Mihály életében kifejező sorsot, tipizálható életutat látott Ady.* Annak az alkotónak a típusát, aki verseivel bevilágított-megváltoztatott „fél magyar eget”. Király István írja Ady-könyvében, hogy ez a bujdosó, kívülálló, de mégis tevékeny, közösségért alkotó kiválasztott „virrasztó”-ként jelenik meg.⁴⁹ Az a típus ez, aki Petőfi *Apostolában*, Vajda János *Virrasztójában* nyert határozott alakot; Szilveszterben, aki nem hajol meg senki előtt, aki csak azt írta le, ami „Lelke forrásából fakadt”, s tette ezt magányosan, a távoli jövőben bízva. Ezt látta meg Ady Vitéz Mihályban, ezért szembesítette azt, amit Csokonai írt, azzal, amit ő látott: „Itt a tapsos, föltámasztó nap, / Vitéz sirján ébredt vidám okok / Rőpítnek ki bennünket a Télből”. A tapasztalt „tapsos”, külszíni önépítés azonban nem tévesztette meg, mert jól tudta, látta, hogy költő őse, aki „lenge párák éjjeli csillaga”-ként indult, száz év után „kövült nap leve”. S a taps, a vidámság, az ünneplés ellenére nem virrasztó, aki figyelmeztet a tartalmatlanságra, s aki ír, tesz. Tesz, ha tud. Mert ez se könnyű. Nem véletlenül írta *A magyar Messiásokban*:

Ezerszer is meghalnak
S üdve sincs a keresztnek,
Mert semmit se tehettek,
Óh, semmit se tehettek.

Eszerint a „virrasztó” előtt álló cselekvési lehetőségek közül legjellemzőbb a *passzivitás*. Ebből érthető, hogy Ady első Csokonai-versében a költő előd cselekvését passzívnak jellemzi: „rongyos mécsese lánginál” töpreng, imádkozik, „furcsát” lát és „szomorúan” meghal (*Csokonai Vitéz Mihály*). A *Vitéz Mihály ébresztésében* viszont már nemcsak azt írta, hogy „Ő volt honjában a legbujdosóbb magyar”, nemcsak azt látta, hogy passzivitásba kényszerült; az ellentétes mondat második felében arról szólt, hogy Csokonai a körülmények *ellenére* tett valamit: „fényküllőzött fél magyar eget”. Ebben a metaforában a töprengés, az álmodozás, az imádkozás helyét az *aktív*, a körülményektől árnyalt, de *eredményt hozó cselekvés* foglalta el. Csokonai a „remények”, a biztatás hiányában, a „bágyadás” ellenére „dalolt”. Sőt, nemcsak „tréfált”, „dalolt” és „szeretett”, hanem harcolt is:

„Kartács-világban” élünk, bizony igaz,
De Vitéz tudta: ez lesz a világ,
S ha nem sokat segít Botond-bárd,
Ma is virág és kard is a virág
S Bizánc-kaput vág be egy vitéz csók.

A „harcosság” értelmezését Földessy Gyula a szakasz utolsó két sorából bontotta ki.⁵⁰ Eszerint a „virág” allúzió Csokonai virág- és kertképeire, a „kard is a virág” rész babonaverő-pusztító értelmű, a „Bizánc-kapu” pedig a keleti-hátramaradottság szimbóluma.⁵¹ Adyt Vitéz Mihály példája erősítette meg abban, hogy a „kartács-világban” nemcsak „Botond-bárd”, nemcsak tényleges harci fegyver, de „virág”, a költészet és szerelem is bevághatja a „Bizánc-kaput”, rányithatja az emberek szemét az „Életre”. Csokonai verse a *Méltóságos gróf Festetics György Ó Nagyságára* a „hadi oskola”, a vitézség dicsérete. Ady ebből — mint fentebb bizonyítottam — csak „szavakat” vett át s a motívumok átrendezésével a költői „harcos”-ság lehetőségeit körvonalazta. Arra gondolt elsősorban, hogy a poéta az „Élettel” küzdjön; „Valami hős harcoss én sohse voltam, / De a nagy harctéren sokat kőboroltam” — írta *A Szerellem eposzából* című költeményében. A „Minden”-ért, az élet teljességéért küzdő költőt látta Csokonaiában s ezt mutatta meg követendő példaként.

Vitéz Mihály élete a végtelenség példája, hiszen „bú” és „bor”, „nő” és „gond” dúsan adott neki. Ady versének második szakaszában azt emelte ki, hogy „bús” volt és mégis

⁴⁸ FÖLDESSY: i. m. 90.

⁴⁹ KIRÁLY: i. m. II. köt. 700.

⁵⁰ FÖLDESSY: Ady-tanulmányok. i. m. 161–162.

⁵¹ FÖLDESSY: Ady minden titkai. i. m. 173.

„tréfált”, hogy egyszerre volt szomorú és vidám. A következő strófában ezt azzal bővítette, hogy megvolt benne az értelem és érzelem, a gondolkodás és az emicióktól irányított cselekvés két pólusának egysege:

Sohse tompult el elméje, sem szive,
S bár lét-nem-léten töprengett sokat,
Kandi vérrel járt Pán nyomában
S megleste a fürdőző lányokat
Szomjas nyáron berkes patakpartról.

Ismert, hogy Petőfi saját hangulatának megfelelően a vidám, borozó, mulatozásra hajlamos a bor mellett „csapot, papot” felejtő Csokonairól írt. Ady is számbavette a „tűz-buja bort” kedvelő, a „fürdőző lányokat” meglező vonásokat, de úgy, hogy előbb említi — és ezzel hangsúlyosabbá teszi — a gondolkodó, „lét-nem-léten” töprengő voltát. Azt a költőt látta, aki *A Jeredés* első változatának megírásával csaknem egy időben (1793) több emlékvásrban (Komáromi J. halálára, *Az emberi nemem . . . , Jer, óh asszonyi rend . . . , Mint a megvénhedt ja . . . , Öt ezer és mintegy . . . stb.*) gondolkodott életről és halálról. Ady az alkotót idézte, aki „megélte” az életet. Emlékező cikkében is az élet teljességét megelőző elöldről írt: „Ami Taine valahogy, ha jól emlékszünk, az agyvelő sejtjeinek lázas fölpattanásairól mond, önála érezzük legjobban a magyar költők közül”.⁵² Majd úgy jellemzi, hogy Csokonai: együtt élt „minden gondolattal”. A költemény és az idézett részletek nemcsak azt jelzik, hogy Ady tovább lépett a hagyományos Csokonai-képnél, hanem azt is, hogy lépését a valóság irányába tette. A „kandi” vér és a „lét-nem-léten” töprengés kettőssége *együtt* jelentette számára Vitéz Mihályt, a költő „őst”.

A *Vitéz Mihály* ébresztésében szigorú, előre meghatározott rend szerint sorakoztatta a Csokonai-kép vonásait. Az első strófában Csokonai a „szavak” Főbusza, a másodikban ebből következően „fényküllözhetett” fél magyar eget. A második szakasz utolsó soraiban azt írta róla, „tréfált és szeretett”, hogy a harmadikban „lét-nem-léten” töprengjen és meglese a „fürdőző lányokat”. A költemény szerkezetének logikáját az *időtlenítés* határozza meg. A biográfusok felhívták már arra a figyelmet, hogy az Ady-versek jellemzően *jelen* idejűek, „de nem akármilyen jelen volt ez — írja magyarából Király István —, hanem többnyire *kozmoszus, időtlenítés*”.⁵³ A *Vitéz Mihály ébresztésében* a negyedik versszakig azt tapasztaljuk, hogy a költő következetesen *múlt* időt használt, innen kezdve viszont felbomlanak az időhatárok, egybejártszik múlt és jelen:

Csókoljuk jól meg az ő ifjú szívét,
Csiklandós, szép szív volt s ma is meleg
S ha bágyadás nem ült szívünkre,
Kiszállnak a finom friss kellemeke
Vitéz Mihály gyepedő sírjából.

A szakaszban két múlt és három jelen idejű igealak van. A költő így vezette át a múltat a jelenbe, pontosabban így szüntette meg, bontotta fel az időhatárokat. Azt látjuk, hogy Ady számára Vitéz Mihály „ifjú” és szive „ma is meleg”, arról írt, ha a „bágyadás”-t legyőzi, akkor mindaz érthetővé válik, ami költő előd életében, lírájában „szép” volt. Már itt az ötödik versszakban látjuk azt is, hogy nem egyes számban használta a szavakat; „*Csókoljuk jól meg az ő ifjú szívét*” — írta, néhány sorral lejjebb pedig: „ha bágyadás nem ült *szívünkre*”. A többes szám használata, következetes használata arra mutat, hogy *Ady nemcsak önmaga „őst” látta Vitéz Mihályban; a XVIII. századi „poétaság” hatását mindenkire, minden költőre érvényesnek tartotta.*

Az ünneplő vers igéinek többes száma és az 1905-ben írt cikkben is felbukkanó pluralis azonos célzatú: bizonyítja, Ady Vitéz Mihály ébresztését nemcsak önmaga feladatának tartotta. A költemény hatodik szakaszától — két ige kivételével (kacag, zokog) — következetes a többes szám használata. Ady ezzel is kifejezte, hogy önmagán túl a *XX. századi magyar líra, minden költő és írástudó elődjének látta Csokonait*. „Mindnyájunknak atyánknál atyábbja”. — írta költeményében. Prózában pedig: „ha a petőfisták nem Petőfi gigási bercein véreznék el, de Csokonaihoz járnak tanulni, ma sokkal gazdagabb a magyar líra . . .”⁵⁴

Ez az igazságtétel csúcsa, de hogy ehhez eljusson öt versszakon keresztül szembeállította az akkori jelent és a múltat. A jelent, amelyben reménykedve látta, „egy kicsit mégis csak

⁵² ALKONYA 93.

⁵³ KIRÁLY: i. m. 355.

⁵⁴ ALKONYA 94.

hajnalodik”,⁵⁵ amikor „tapsos, föltámasztó nap”-ok „röpítnek ki” a „Télből”. A jelen és a múlt közötti időhatárok eltüntetése — mint az idézett részletek is mutatják — évszakok váltakozásában is nyomon követhető. A múltat szimbolizáló „Télből” életének és költészetének tanulságaival Csokonai is segít kilépni. Azáltal, hogy utat mutatott, illetve „fényküllözött”, világított. A költemény hetedik szakaszában újra előkerül a Főbusz-motívum. Az elsőben azt láttuk, hogy „szavak” életet adó Napjaként jelent meg Csokonai, a hetedikben pedig arról irt Ady, hogy „kövült nap leve”, életnélküli példa. Abból a költőből, aki „mint lenge párák éjjeli csillaga” indult, akinek sírjából is „finom, friss kelleme” szállnak — „kövült nap” lett. Igaz, még így is „káprázatos”.

A szóhasználat azt mutatja, hogy a jelen és a múlt összevetését költeményében nem állásfoglalás céljából végezte Ady, nem azért, hogy valamelyiket a másik fölé emelje. S ezért nem tette ezt, mert — mint volt róla szó — Csokonai életében, költészetében saját sorsát kutatta, nézte. Művészetének genezisééről vallva írta: „mi fennen hirdettük már nyolc esztendő óta, hogy Balassától, kuruczéktól, s Csokonaitól ösztönöztettünk”.⁵⁶ A saját költői világ kialakításához nyújtott segítséget köszönte meg Vitéz Mihálynak ezzel a verssorral: „Mindnyájunknak atyánknál atyábbja”. A figura etimologika szerint Ady Csokonaiában *szellemi* őst látta, azt az „atyát”, aki „örök, ó s új hunn poétaság”, kinek követésével a magyar lírai hagyomány, a „dal első magyar zsenije”⁵⁷ előtt tiszteleg. Akihez érzelmi és értelmi szálak egyaránt kötik.

A kettős, gondolati és emocionális kötődésre több példát találunk a versben. Ady azt szeretné, hogy „Ébresztésünk ne fájjon neked, / Csokonai, híres Vitéz Mihály”; másik versszakban pedig a költő előd gondolatait, jóvendőléseit vette sorra: „Kartács-világban» élünk, bizony igaz, / De Vitéz tudta: ez lesz a világ”; aztán: „Mindig vitézek nemzete volt nevünk», / De valánk búsak és szerelmesek, / Ám lelünk nem volt Élet-járó, / Csupán tán a Halálnál kevesebb, / Miként a Vitéz Mihály úr lelke”.

Ady úgy látta, Csokonai nem halt meg; ezért szerepel költeményének címében az *ébredés* szó. Olyan költő „ős”-höz szólt, akit lehet ébreszteni, kinek gondolatai elévülhetetlenül „friss”-ek, „igaz”-ak és „örök” érvényűek, ki meghallgatja mindig a fohászt: „*ébredj, valahányszor ébredtünk*”; öleli „e kis magyarságot” és ébred, tanácsait ad.

Laczkó András

Beöthy Zsolt, az esztétikus

Százhuszonöt évvel ezelőtt, a forradalom „lángévében” született Beöthy Zsolt, a budapesti tudományegyetemen négy évtizeden át az esztétika tanára, az egyetem bölcsészeti karának öt éven át dékánja, egy ízben az egyetem rektora, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, igazgatótanácsosa és három évig másodelnöke, a Kiszaludyi Társaságnak 1900-tól 1922-ben bekövetkezett haláláig elnöke, s még egyéb magas tisztségek és kitüntetések részese. Mindezek a díszes méltóságok elismerései voltak egy szakadatlanul tevékeny élet szépirói, tudományos irodalmi és nevelői munkásságának. Beöthy Zsolt irodalomtörténeti műveiből, mindenekelőtt kétkötetes iskolai irodalomtörténetéből két nemzedék ismerte és szerette meg irodalmunkat. De Beöthy hatása messze túlmege az iskola körén. Széles körű műveltsége, egyéniségének szellemi vezérségre rátermettsége, gondolkodásának a magyar közművelődés nagy kérdéseire való kiterjedése, írásművészetének és ékesszólásának szuggesztív ereje őt az egész nemzet nagy tanítói sorába emeli. Az irodalomtörténetíró munkásságának méltatása külön feladat; a következő fejtegetések csak Beöthy Zsoltra, az esztétikusra vonatkoznak. Gondolatvilágának e tartományát vizsgálva próbáljuk fölleveníteni tudos és emberi alakját.

Az esztétika története azt mutatja, hogy esztétikusok, műbölcsölők általában két úton jutnak el tudományterületükhöz: vagy a művészet felől, vagy a bölcsélet felől. Amazok esztétikai tapasztalatokból indulnak ki, többnyire mint egy vagy több művészeti ág történetészei vagy kritikusai kezdik pályájukat, de aztán értelmi szükségletük arra hajtja őket, hogy ráeszméljenek a szép és a művészet elvi problémáira, s tudatosítsák a maguk számára esztétikai ítéleteik lélektani és filozófiai alapjait. Émezek egy filozófiai rendszerből indulnak ki, s annak elveivel próbálják értelmezni a szép és a művészet jelenségvilágát is. Beöthy Zsolt az esztétikusok első csoportjához tartozik. Mint szépiró tűnt föl először, majd mint a magyar irodalomtörténet kutatója és minden művészetben otthonos műbíró keltett figyelmet, s ez a pályakérdés két irányban is kihat a későbbi esztétikusra. Egyrészt Beöthy esztétikai fejtegetései, mind közreadott műveiben, mind egyetemi előadásaiban, tele vannak szemlélettel, az irodalom

⁵⁵ I. m. 94.

⁵⁶ Idézi: VARGA: i. m. 200—201.

⁵⁷ ALKONYA 94.